تأثیر بکارگیری شناورهای نوین بر امنیت مرزهای دریای خزر

جواد کیانی[۱*]، حامد جعفری[۲]

[۱] استادیار گروه مرزبانی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، kiani.javad2014@gmail.com
[۲] دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته علوم و فنون مرزبانی، دانشگاه علوم انتظامی امین، hamed.jafari1976@gmail.com

اطلاعات مقاله

تاریخچه مقاله:
تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸
تاریخ انتشار مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸

کلمات کلیدی:
شناور
امنیت
دریای خزر
مرز آبی
همسایگان خزری

چکیده

دریای خزر پس از فروپاشی شوروی به محل رقابت بین کشورهای تازه به استقلال رسیده تبدیل شده که افزایش کمی و کیفی شناورهای نوین دریایی از جمله اقدامات این کشورها بوده است. این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت، توصیفی و از لحاظ نحوه‌ی گردآوری و تحلیل اطلاعات، از نوع پیمایشی می‌باشد. داده‌های به دست آمده در بستر نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد بین سطح و کلاس شناورها، کمیت و تعداد شناورها، تجهیزات و امکانات شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رابطه معنی داری وجود دارد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، جمهوری اسلامی ایران در بین پنج کشور حاشیه‌ی دریای خزر، کمترین میزان رشد هزینه‌های نظامی و امنیتی در بحث شناوری را داشته، این در حالیست که روسیه بهترین شناورها، تجهیزات و امکانات شناوری را دارا بوده و می‌تواند الگوی مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران در تقویت شناوری گارد ساحلی و نحوه‌ی کنترل و پایش مرزهای دریایی خزر باشد.

The effect of using new vessels on the security of the borders of the Caspian Sea

Javad Kiani [1*], Hamed Jafari [2]

[1] *Assistant Professor of Department of Border Guarding, Amin Comprehensive Police University: kiani.javad2014@gmail.com.*
[2] *A graduate of the Master's degree in Border Guard Sciences and Techniques, Amin Police University: hamed.jafari1976@gmail.com*

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 09 Feb 2024
Accepted: 18 Mar 2024
Available online: 18 Mar 2024

Keywords:
Floating
Security
Caspian Sea
blue border
Caspian neighbors

ABSTRACT

After the collapse of the Soviet Union, the Caspian Sea has become a place of competition between newly independent countries, and the quantitative and qualitative increase of modern sea vessels has been one of the actions of these countries. This research is applied in terms of purpose, descriptive in terms of nature, and survey type in terms of the method of collecting and analyzing information. The obtained data has been analyzed in SPSS software platform. The findings of the research show that there is a significant relationship between the level and class of vessels, the quantity and number of vessels, the equipment and facilities of vessels and the improvement of the security of the borders of the Caspian Sea in Mazandaran province. The obtained results show that the Islamic Republic of Iran had the lowest growth rate of military and security expenses in the matter of navigation among the five countries on the shores of the Caspian Sea, while Russia has the best navigation vessels, equipment and facilities and can It should be a good example for the Islamic Republic of Iran in strengthening the buoyancy of the coast guard and the way of controlling and monitoring the Caspian sea borders.

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

۱ - مقدمه

در سال‌های اخیر منطقه خزر از لحاظ راهبردی به یکی از مهم‌ترین مناطق جهان تبدیل شده است و همین امر باعث شده تا این منطقه مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و ابرقدرت‌های جهانی قرار گیرد. منابع انرژی این منطقه بر اهمیت ژئوپلیتیک آن افزوده و آن را کانون توجه فعالیت‌های سیاسی و اقتصادی قرار داده است. بعد از گذشت سه دهه از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی هنوز هم تعیین رژیم حقوقی خزر مهمترین مسئله فراروی کشورهای ساحلی این دریاچه می‌باشد. امنیت حوزه خزر از لحاظ نظامی در شرایط پیچیده‌ای قرار دارد. قدرت‌های بیگانه برای زمینه‌سازی نفوذ خود، نظامی کردن و تقویت پیمان‌های نظامی این منطقه را دنبال نموده و برخی کشورهای منطقه نیز از ایده قدرت‌های بیگانه طرفداری می‌نمایند. در هر حال بررسی مسائل هر یک از کشورهای حوزه خزر از بعد امنیت نظامی می‌تواند بسیاری از موضوعات را در این زمینه مشخص سازد[۱].

حکومت‌ها همواره با دو منبع تهدید روبرو می‌باشند: ۱-تهدید داخلی۲-تهدیدات خارجی، حکومت‌ها در برابر تهدیدات داخلی از نیروهای سرکوب‌گر، دادگاه‌های حقوقی و زندان‌ها استفاده می‌کنند، و در رویارویی با تهدیدات خارجی از دستگاه دیپلماسی، تشکیلات جاسوسی و در نهایت از نیروی نظامی بعنوان سپر دفاعی بهره می‌گیرند. دریای خزر واقعیتی جغرافیایی است که منشاء مناقشات میان کشورهای پنجگانه حوزه آن دریا و مداخلات کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. آنچه این واحد جغرافیایی را به عرصه منازعات و کشمکش‌ها کشانده است، منافع ژئواکونومیک کشورهای ساحلی آن است که علیرغم چندین روش پیشنهادی، بهره‌برداری صحیح از منابع آن هنوز مورد توافق واقع نشده است و بجای رژیم حقوقی، رژیم نظامیگری بر آن سایه افکنده است. به گونه‌ای که با وجود گذشت بیش از ۳ دهه از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، بحث مربوط به مرزهای آبی آن، سهم کشورها از منابع انرژی آن و ده‌ها موضوع اقتصادی دیگر همچنان اساسی و مناقشه‌زا در صحنه منطقه‌ای و جهانی است. این ابهام و سردرگمی، مسائل سیاسی – امنیتی ایران را در بستر چالش‌زا قرار داده است و بیم آن می‌رود که با گذشت زمان دایره حلقه مطالبات ژئوپلیتیکی ایران را تنگ‌تر نماید [۲].

منطقه دریای خزر به دلیل مجاورت دو قدرت دائمی روسیه و ایران و ظهور جمهوری‌های نو استقلال شامل ترکمنستان، قزاقستان و آذربایجان، یکی از پویاترین نقاط جهان محسوب می‌شود. از سوی دیگر پیوستگی منافع سایر بازیگران از جمله ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا با برخی از این کشورهای ساحلی و همچنین همگرایی اقتصادی و وجود ثروت‌های بیکران مسائل ژئوپلیتیکی سبب شده است که این منطقه از جهان از اهمیت بسزایی برخوردار باشد[۳].

در سال‌های اخیر رقابت بر سر منابع انرژی این حوزه بین بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای افزایش یافته که این امر می‌تواند علاوه بر بروز تنش و رویارویی بین بازیگران، بی‌ثباتی و ناامنی را در منطقه افزایش دهد [۴].

با مدنظر قرار دادن مطالب اشاره شده در خصوص تحولات دریای خزر، آینده‌ای که برای این حوزه دریایی قابل پیش‌بینی است رقابت شدید بین کنشگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده که این موضوع موجب شده است، کشورهای حوزه خزر طی سال‌های گذشته اقدامات قابل توجهی را در راستای تقویت حوزه نظامی در قالب ناوگان شناوری نموده و برای تامین امنیت مرزهای خود در این حوزه دریایی، سرمایه‌گذاری هنگفتی را اجرایی نمایند. لذا جمهوری اسلامی ایران نیز برای حفظ منافع و امنیت ملی خود در این حوزه دریایی نیازمند برنامه‌ریزی در تمامی حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، امنیتی و نظامی خواهد بود. با توجه به این موضوع نگارنده در این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به سوالات زیر خواهد بود؛

سوال اصلی:

- تاثیر بکارگیری شناورهای نوین بر امنیت مرزهای دریای خزر چگونه است؟

سوالات فرعی

- تاثیر سطح و کلاس شناورها بر امنیت مرزهای دریای خزر چگونه است؟
- تاثیر کمیت و تعداد شناورها بر امنیت مرزهای دریای خزر چگونه است؟
- تاثیر تجهیزات و امکانات شناورها بر امنیت مرزهای دریای خزر چگونه است؟

فرضیه اصلی:

- بکارگیری شناورهای نوین بر امنیت مرزهای دریای خزر تاثیرگذار است.

فرضیات فرعی

- سطح و کلاس شناورها بر امنیت مرزهای دریای خزر تاثیرگذار است.
- کمیت و تعداد شناورها بر امنیت مرزهای دریای خزر تاثیرگذار است.
- تجهیزات و امکانات شناورها بر امنیت مرزهای دریای خزر تاثیرگذار است.

در خصوص استفاده از تجهیزات شناوری در دریای خزر، تحقیقات زیادی انجام نگرفته است، علی‌ایحال در اینجا به چند مورد از آن‌هایی که ارتباط نزدیکی با پژوهش حاضر داشته‌اند آورده شده است؛

صفایی[۵]. در تحقیقی با عنوان "مطالعه تطبیقی دریابانی جمهوری اسلامی ایران با همسایگان خزر (جمهوری آذربایجان،

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

ترکمنستان و روسیه)" به بررسی توانایی‌های نظامی (نیروی انسانی و تجهیزات) کشورهای حاشیه دریای خزر پرداخته که با مطالعه این پژوهش می‌توان دریافت تجهیزات و فناوری نظامی جمهوری آذربایجان وارداتی بوده و بسیاری از این تجهیزات به جا مانده از اتحاد جماهیر شوروی می‌باشد که این تجهیزات قدیمی و تقریبا از کار افتاده می‌باشند. سیاری و بیک‌بیلندی[۶]. در پژوهشی تحت عنوان "تأثیر عوامل ژئوپلیتیک نظامی دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران" تحولاتی را که حوزه آبی خزر پس از فروپاشی شوروی با آن روبه رو شده بود، مورد بررسی قرار داده‌اند. این تحولات از جنبه نظامی ارزیابی گردید. عوامل نظامی ژئوپلیتیک که نقش تعیین کننده داشته‌اند عبارت بوده است از بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزا. طبق نتایج حاصل شده، مهمترین بسترهای فرصت آفرین عبارتند از: عدم حضور ناوهای جنگی پیشرفته کشورهای فرامنطقه-ای به دریای خزر به دلیل بسته بودن دریا ؛ سیاست بی‌طرفی در رهنامه‌ی ترکمنستان و قزاقستان؛ وضعیت نامتعادل نظامی میان ۵ کشور ساحلی خزر. مهمترین بسترهای تهدیدزای شناسایی شده عبارتند از: مبهم بودن رژیم حقوقی دریای خزر در بین ۵ کشور ساحلی؛ قدرت برتر نظامی روسیه در حوزه دریا و فضا؛ مناسب بودن دالان طبیعی قفقاز برای نفوذ از سمت اروپا؛ استفاده نیروهای آمریکایی و ناتو از خاک و پایگاه‌های ترکمنستان؛ افزایش توان رزمی واحدهای نظامی روسیه با پیوستن ناوگان جدید موشکی؛ افزایش بودجه نظامی کشورهای ساحلی به خصوص آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان برای تجهیز ناوگان دریایی‌شان؛ امکان استفاده از سلاح هسته‌ای برای دفاع از تجاوز نظامی در دکترین جدید نظامی روسیه؛ کنترل نظامی دریای خزر از طریق شبه جزیره آبشوران در جمهوری آذربایجان.

محمودی [۷]. در مقاله‌ای با عنوان "نقش تجهیزات زیر سطحی در نبرد متقارن با ویژگی‌های تاکتیکی و تکنیکی" به بررسی محاسن و معایب و نقش تجهیزات زیر سطحی در نبرد پرداخته است که با مطالعه این مقاله می‌توان دریافت با استفاده از شناورهای زیر سطحی کوچک در مناطق شلوغ و پر رفت و آمد مانند پایگاه‌های دریایی، بنادر، تاسیسات فراساحلی و مقرهای اصلی می‌توانند به راحتی به شناسایی دشمن پرداخته و آن‌ها را مورد هدف قرار داد. همچنین با توجه به حجم کوچک خود و عدم کشف سریع، می توانند غواصان را به محل‌های ماموریت انتقال داده و انواع مین‌های دریایی را نیز در محل‌های مورد مخاصمه با دشمن قرار دهند و با استفاده از اژدرهای خود بهره‌برداری لازم را در صحنه عملیات و نبرد نامتقارن انجام دهد.

مک دیوید [۸]. در مقاله‌ای با عنوان"بودن یک قدرت دریایی قوی، یک رویایی چینی" به ارزیابی و شناسایی مهارت‌ها و کمبودهای نیروی دریایی چین پرداخت. در این مقاله آورده شده است، در نوامبر ۲۰۱۲، رئیس جمهور چین هدف ایجاد قدرت دریایی قوی را مطرح نمود و براساس این درخواست، کارشناسان به بررسی این موضوع و چالش‌های احتمالی آن پرداختند. از این رو به کمبودهایی که در این راستا وجود داشت، پرداختند و نیروی دریایی چین، گارد ساحلی، شبه نظامیان دریایی، دریایی تجاری، صنایع کشتیرانی، همه و همه را مورد بررسی قرار دادند.

لووین[۹]. در مقاله‌ای با عنوان" امنیت دریایی؛ منافع و قوانین کشور بلژیک" را مورد مطالعه قرار داد. مرز دریایی در رشد جهانی اقتصاد با حفظ منافع تجاری امری حیاتی است. افزایش ارتباط بین جوامع و اقتصاددان‌ها وضعیت تقاضا را گسترش خواهد داد. تقویت حوزه اقتصادی در تجارت دریایی یکی از قوانین ملزم و پیشگام در کشور بلژیک است. با نظارت بر امنیت دریایی، تجربه و منافع و مهارت‌ها درباره موقعیت و نقش بلژیک در آسیا و نقش آن در امنیت دریایی حائز اهمیت است. اهدافی که این تحقیق دنبال کرده است: ۱) نظارت بر نظم دریایی ۲) عدم تهدیدات دریایی ۳) حفاظت از معیشت و منابع مرتبط با دریا ۴) حفاظت از محیط زیست دریا.

یاماگوچ[۱۰].در مقاله‌ای با عنوان "استراتژی‌های فعالان دریایی چین در دریای جنوبی چین" طرح هماهنگی را تحت رهبری مشخص مورد بررسی قرار داد. از حدود سال ۲۰۰۹، چین به تجاوزهایی از اراضی دریایی خود نسبت به قاچاق سایر کشتی‌ها و استفاده از ابزار کنترل غیرقانونی مدعی شده است. در این مقاله به ارزیابی هماهنگی‌های سازمانی بین روابط ذیربط چین که نقش مهمی در روند این اجرائیات دارند، پرداخته است. طبق بررسی‌های بعمل آمده، دو امر مهم در حفظ امنیت در برابر تحولات سیاست دریایی چین مورد توجه است: اول، هماهنگی بین فعالان دریایی با رقابت مجاز تا جایی که قوانین کلی را مختل نکند. دوم، عملیاتی است که با هماهنگی بین فعالان مجموعه دریایی باید صورت پذیرد. این هماهنگی بدون توجه به روابط سیاسی شکل می‌گیرد.

در این تحقیق نویسنده به دنبال بررسی تاثیر شناورهای نوین در امنیت مرزهای دریای خزر بوده که بهره‌برداری از بستر دریای خزر طی یک دهه گذشته موجب شده است تا کشورهای حوزه این دریا، اقداماتی از قبیل توسعه ناوگان دریایی، ایجاد پیمان‌نامه‌های متعدد با کشورهای فرامنطقه‌ای در راستای حمایت از سهم‌خواهی بیشتر از این دریا و نهایتا حاکم شدن رویکرد نظامی در دریای خزر که موجب شده است، بررسی ویژگی‌های تجهیزات مورد استفاده در این دریا مورد توجه نگارنده قرار گیرد.

۲-مبانی نظری

منطقه خزر به عنوان حلقه اتصال آسیا به اروپا و آسیای شمالی به جنوبی پس از جنگ سرد از یک موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

حساس برخوردار شد. فروپاشی کمونیسم در شوروی و ظهور چهار جمهوری جدید در حاشیه خزر از یک سو و بین‌المللی شدن اهمیت منابع غنی هیدروکربنی نهفته در این دریا از عملیات اکتشاف و حفاری گرفته تا چگونگی انتقال آن به بازارهای مصرف از سویی دیگر باعث شد این منطقه از منزلت سیاسی، اقتصادی و امنیتی ویژه‌ای برخودار شد. حضور تدریجی برخی بازیگران ملی و فراملی نظیر دولت‌های بزرگ فرا-منطقه‌ای، نهادهای بین‌المللی نظامی، شرکت‌های چند-ملیتی و کنسرسیوم‌های نفتی، بر پیچیدگی‌ها و ابهام‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی افزوده و حرکت‌های گریز از مرکز جمهوری‌های جدید حاشیه دریای خزر در تحصیل منابع هیدروکربنی این دریا در عمل امکان همگرایی منطقه‌ای را در میان پنج دولت حاشیه دریای خزر از میان برده است. منطقه‌ای که خزر در آن قرار دارد به عنوان کانون جدید همگرایی جهانی شناخته شده است که "هلال بی‌ثباتی " بر آن سایه افکنده است. این هلال، خاورمیانه، آسیای مرکزی و آسیای جنوبی را شامل می‌شود که دریای خزر را در میان پویاترین اقتصادهای جهان یعنی چین، هند و روسیه قرار داده است. در واقع به موازات افزایش تنش و بحران در خاورمیانه ارزش و اهمیت این منطقه به عنوان یک منبع جایگزین برای غرب دو چندان شد[۱۱].

آنسی کولبرگ منطقه دریای خزر را هارتلند تازه‌ای می‌داند که از سده‌ی بیست و یکم و از دید ژئوپلتیک آثار شگرفی در سیاست بین‌الملل برجای خواهد گذاشت. این حوزه با داشتن ظرفیت و توانایی برقراری تعاون و همکاری، هسته اختلاف و تشنج را در درون خود دارد که اگر رشد پیدا کند، نه تنها کشورهای منطقه را درگیر خواهد کرد، بلکه برمنافع کشورها و شرکت‌های چند ملیتی بیرون از منطقه نیز اثرگذار خواهد بود [۱۲].

واقعیت امر این است که در حال حاضر در دریای خزر تجهیزات و شناورهای نظامی وجود دارد. تاکنون مواضع کشورهای ساحلی در خصوص نحوه برخورد با این مسئله مختلف بوده است ولی در مجموع این نگرانی مشترک وجود دارد که وجود نیروهای نظامی منجر به رقابت‌های تسلیحاتی خواهد شد و از این زاویه علاوه بر سوق دادن خزر به نظامی‌گری، موجب صرف هزینه‌های زیاد برای رقابت‌های تسلیحاتی خواهد گردید. درست است که مسائل انرژی و اقتصادی خزر بسیار مهم هستند ولی از مسائل نظامی امنیتی نباید غافل شد. دریای خزر شاهرگ حیاتی کشورهای ساحلی است و هرگونه اهمال در آن باعث ضررهای جبران ناپذیری خواهد شد[۱۲].

نیروی دریایی روسیه دارای پنج ناوگان دریای شمال، اقیانوس آرام، دریای بالتیک، دریای سیاه و دریای خزر است. ناوگان خزر البته نسبت به سایر ناوگان‌ها کوچکتر است. مقر اصلی آن در حال حاضر در بندر آستاراخان قرار دارد. البته به لحاظ تاریخی، این ناوگان در ۴ نوامبر ۱۷۲۲ ایجاد شد و بنابراین قدیمی‌ترین نیرو در این دریاست. وقتی تزارها در سال ۱۷۲۶ بر باکو مسلط شدند، از این نیرو بهره بردند. آن‌ها در سال ۱۸۱۳ بعد از چندین جنگ با عثمانی و ایران، حق انحصاری کشتیرانی در خزر را به خود اختصاص دادند. طی سال‌های ۱۸۶۸ تا ۱۹۹۲ باکو مقر اصلی نیروی دریایی بود، اما این ناوگان بعد فروپاشی شوروی به روسیه تعلق گرفت. از آغاز قرن بیست و یکم، روسیه اقدام به توسعهٔ این ناوگان نموده و به تبع آن سایر کشورهای ساحلی نیز اقدام مشابهی از خود بروز دادند. بعد از فروپاشی شوروی، روسیه در سال ۱۹۹۲ از سه کشور آذربایجان، ترکمنستان و قزاقستان درخواست نمود تا برای تقسیم تجهیزات دریایی شوروی در خزر اقدام کنند اما در آن مقطع به جز آذربایجان که سهم خود را اخذ کرد (یعنی ۲۵ درصد از کل تجهیزاتی که بیشتر شامل کشتی‌های غیر نظامی و پشتیبانی بودند)، قزاقستان و ترکمنستان اعلام کردند که تمایلی به تقسیم تجهیزات نداشته و حاضرند که این تجهیزات در اختیار و تحت مدیریت روسیه باقی مانده و به صورت مشترک مورد استفاده قرار گیرند. ناگفته نماند که این تجهیزات قدیمی بودند و بیشتر در دههٔ ۶۰ و ۷۰ وارد خدمت شده بودند با این حال دو سال بعد موضع آن‌ها تغییر کرد و اعلام کردند که خواهان در اختیار داشتن نیروی دریایی ملی (مستقل از روسیه) هستند. به همین دلیل روسیه وارث همهٔ تجهیزات نظامی شوروی در خزر گردید[۱۳]. این کشور در حال حاضر تعداد ۲ فروند شناور فریگیت[1] ۱ فروند کروت[2] بیش از ۲۶ فروند ناوچه گشتی[3] ۶ فروند ناو ضدزیردریایی[4] ۸ فروند ناو مین روب[5] ۱ فروند شناور ضد تخریب[6] ۱۳ فروند شناور نیرو بر[7] ۳ فروند شناور نقشه‌برداری[8] تعدادی زیردریایی، تعدادی شناور گشتی جدید که اخیراً ساخته و پس از آزمون نهایی از دریای سیاه به خزر منتقل نموده است.

ناوتیپ خزر نیروی دریایی روسیه که هم اینک قدرتمندترین نیروی دریایی در حوزه خزر می‌باشد، در سال ۱۷۲۲ میلادی (۱۱۰۰ه.ش) توسط پترکبیر در بندر آستاراخان تاسیس گردید. از سال ۱۸۶۷ تا ۱۹۹۲ میلادی (۱۲۴۵- ۱۳۷۰) قریب به ۱۲۵ سال پایگاه اصلی آن در بندر باکو (پایتخت آذربایجان) مستقر بوده است. این ناوتیپ که در ابتدا ناوگان خزر نامیده می‌شد، دارای چند فروند شناور توپ دار کلاس «کارس »، « آراداگان » و ۴ فروند شناور خدماتی و شناورهای ترابری و همچنین یک ناو گروه مستقل بود که در شروع جنگ جهانی اول حفاظت از منافع شوروری در ناوتیپ خزر

[1] .frigate float
[2] . Crut
[3] . patrol frigate
[4] . anti-submarine
[5] . minesweeper
[6] .Anti-destruction float
[7] . float troop carrier
[8] . Mapping float

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]
[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

شوروری در فاصله سال‌های ۱۹۳۱- ۱۹۲۰ میلادی (۱۲۹۸ - ۱۳۰۹) پس از اتمام جنگ داخلی تا اندازه‌های یک ناو گروه کاهش یافت.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و خروج نیروهای آن کشور از شبه جزیره آبشرون در آذربایجان و خروج از تمامی پایگاه‌ها و تأسیسات زیربنایی مستقر در بندر باکو این ناوگان تبدیل به ناوتیپ خزر گردید و در نخستین سال‌های قرن ۲۱ متشکل از پایگاه‌ها و واحدهای ذیل گردید:

- ناو گروه ۱۰۶ شناورهای سطحی مستقر در بندر ماخاچ قلعه؛
- ناو گروه شناورهای گشت ساحلی مستقر در بندر آستاراخان؛
- ناو گروه شناورهای پشتیبانی و امداد و نجات دریایی؛
- واحد مستقل ۵۵۶ شناورهای هیدروگرافی ؛
- واحد ۴۳ اداره هیدروگرافی؛
- پایگاه نگهداری از شناورهای پرنده مستقر در بندر کاسپیسک؛
- ناو گروه ۷۷ گارد تفنگداران دریایی مستقر در بندر کاسپیسک؛
- واحد موشک‌های ساحلی مستقر در بندر آستاراخان.

کارکنان ناوتیپ خزر روسیه براساس برآوردهای غیر رسمی در حدود ۱۵۰۰۰ نفر می‌باشند و همچنین نیروهای دریابانی (گارد ساحلی) روسیه در خزر شامل ۲ ناو گروه (۶ و ۱۷) شناورهای گشتی می‌باشد.

ناوگان خزر شوروی پس از فروپاشی، یک سوم تجهیزات نظامی خود را برای آذربایجانی‌ها به جای گذاشت و خیلی سریع با جایگزینی شناورهای پیشرفته از ناوگان دریای سیاه خود، این کمبودها را مرتفع نمود. در دهه‌های اخیر، روسیه در حال تقویت نیروی هوایی خود در خزر بوده و بین نیروی دریایی و نیروی هوایی خود تشریک مساعی به عمل آورده است. مسئولیت پدافند هوایی حوزه خزر روسیه بر عهده نیروی هوایی این کشور می‌باشد.

روسیه در شهر کاسپیسک، در ساحل خزر، فرودگاهی نظامی ساخته و در آن‌جا یک تیپ تفنگداران دریایی مستقر کرده است. استعداد گارد ساحلی و تفنگداران دریایی روسیه در سواحل خزر در ابتدا در حد یک گردان بوده، اما بعدها و با افزایش عملیات نظامی در چچن، با ایجاد تیپ ۷۷ مستقل، استعداد این نیروها نیز تا حد تیپ افزایش داشته است.

توان اصلی موشکی ناوتیپ خزر روسیه در آستاراخان واقع گردیده است. در آن‌جا گردان موشک‌های ساحلی که دارای مجموعه موشکی «Redut» که متعلق به موشک‌های P-۳۵۸ هستند، مستقر می‌باشد، این موشک ها قابلیت انهدام کلیه اهداف سطحی را تا شعاع ۳۰۰ کیلومتری دارا می‌باشند. موشک‌های مجموعه «Redut» و همچنین موشک های «Termit» که ناوچه‌های ناوتیپ خزر روسیه به آن‌ها تجهیز شده‌اند می‌توانند به کلاهک‌های هسته‌ای نیز مجهز شوند. استقرار و نصب سامانه‌های جدید موشک‌های S-۳۰۰ هم برای ناوتیپ روسیه در خزر پیش بینی شده است. همچنین روسیه چندین فروند ناوچه موشکی توپخانه‌ای را از ناوگان بالتیک به ناو تیپ خزر اعزام نموده است.

در ناوتیپ خزر روسیه به اقدامات خرابکارانه غواصان دشمن نسبت به اهداف خودی توجه خاصی شده است. شناور ضد خرابکاری مجهز به تجهیزات هیدروآکوستیکی جهت جستجوی غواصان و حامل‌های آن‌ها می‌باشد و با نارنجک مسلح شده است. منطقه اصلی به کارگیری این شناور دلتای رود ولگا یعنی بندر اصلی ناوتیپ خزر «آستاراخان» است که از تعداد زیادی کانال و مجاری آبی که مناسب عملیات خرابکاری می‌باشد، تشکیل شده است. با این اقدامات روسیه توان نظامی خود در خزر را تا دو برابر افزایش داده است. به طور کلی مهم‌ترین مشخصه‌های ناوتیپ خزر روسیه به شرح ذیل می باشد:

- برتری در نیرو و تجهیزات نسبت به ناوگان دریایی دیگر کشورهای ساحلی خزر و همچنین برتری نسبت به مجموع توان مابقی کشورها به صورت مشترک؛
- حضور نه چندان گسترده اما به قدر کفایت و مؤثر در قالب شناورهای سبک و متوسط که مجهز به توان موشکی و توپخانه‌ای قوی می‌باشند و ضامن امنیت پایدار جهت شناورهای غیر نظامی و خطوط مواصلاتی در راستای جابجایی مواد خام و کالا می‌باشند؛
- توانایی بالا در مقابله با خطرات زیر سطحی‌ها؛
- وجود نیروها و شناورهای ضد مین به قدر کافی در زمان صلح و امکان افزایش این نیروها در زمان بحران از طریق جابجایی از دیگر مناطق دریایی و یا تجهیز شناورهای ماهیگیری به امکانات مرتبط با مأموریت محوله؛
- امکان پیاده نمودن نیروهای جاسوسی و خرابکاری و نیروهای تاکتیکی در ساحل دشمن تا استعداد یک گردان تفنگدار دریایی در زمان صلح و امکان استفاده از ناوگان شناورهای غیر نظامی جهت جابجایی نیرو در زمان بحران، همان گونه که در رزمایش سال ۲۰۰۲ میلادی (۱۳۸۰) در خزر از شناورهای کلاس «RO-RO» استفاده گردید؛
- وجود شناورهای آبی خاکی موثر که توانایی گسترش عملیات نظامی در اعماق خاک برخی از کشورهای ساحلی خزر از طریق خطوط رودخانه را دارند[۱۴].

۳-روش پژوهش

این تحقیق براساس هدف، از نوع کاربردی، براساس ماهیت از نوع توصیفی و از لحاظ نحوه‌ی گردآوری و تحلیل اطلاعات، از نوع پیمایشی می‌باشد که محقق سعی دارد با بررسی وضعیت شناوری کشورهای همسایه در خزر بتواند به مرحله‌ی تطبیق آن با وضعیت و توانمندی های جمهوری اسلامی ایران برسد.

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

توصیف داده‌های گردآوری شده به دو بخش اطلاعات عمومی پاسخ‌دهندگان و پاسخ به پرسش‌های سازمان یافته که حاوی توصیف گویه‌های مربوط به متغیرهای وابسته و مستقل می‌شود، با طیف پنج‌تایی لیکرت[1] با رتبه‌بندی ۲ + تا ۲- (خیلی زیاد: ۲+ / زیاد: ۱+ / متوسط: ۰ / کم: ۱- / خیلی کم: ۲-) مورد ارزیابی قرار داده می شود. جامعه آماری مورد تحقیق، شامل ۷۰ نفر از کارشناسان و خبرگان آشنا به موضوع بوده‌اند که طی ده سال گذشته به صورت مستقیم با شناورهای مختلف در دریای خزر فعالیت داشته‌اند. روش و ابزار گردآوری اطلاعات این تحقیق: کتابخانه، تارنماهای اینترنتی، منابع و مآخذ موجود و مکتوب و نیز پرسشنامه می‌باشد. از روش‌های توصیفی آمار برای محاسبه فراوانی، درصد فراوانی و ترسیم نمودار و از روش‌های استنباطی آمار شامل آزمون‌های t تک نمونه‌ای و پایایی با بهره‌گیری از نرم افزار SPSS برای بررسی سوالات تحقیق استفاده شده است. متغیر وابسته در این تحقیق امنیت مرزهای آبی دریای خزر و متغیرهای مستقل شامل سطح و کلاس شناورها، کمیت و تعداد شناورها، امکانات و تجهیزات شناورها می باشد.

جدول شماره ۱ - پایایی پرسشنامه

شاخص	تعداد آیتم	ضریب آلفای گرونباخ
کلاس شناورها	۹	۰/۷۹۲
تعداد شناورها	۶	۰/۸۱۱
تجهیزات	۸	۰/۸۹۲

۴-بحث و یافته‌ها

۴-۱-یافته‌های توصیفی جامعه آماری

در این بخش یافته‌های توصیفی تحقیق در قالب سه شاخص سن، تحصیلات و میزان آشنایی با موضوع پژوهش ارائه گردیده است. در شاخص مربوط به سن پاسخ‌دهندگان، بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۴۱ الی ۵۰ سال (۵۴ درصد)، گروه‌های سنی ۳۱ الی ۴۰ سال (۳۰ درصد) و پایین‌تر از ۳۰ سال (۱۶ درصد) بوده است.
در شاخص مربوط به میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان مشخص شد در بین پاسخگویان، تعداد ۳۵ نفر معادل ۵۰ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد، تعداد۲۱ نفر معادل ۳۰ درصد دارای مدرک کارشناسی و تعداد ۱۴ نفر معادل۲۰ درصد دارای مدرک دکتری بوده‌اند. در شاخص مربوط به میزان آشنایی پاسخ‌دهندگان با موضوع پژوهش مشخص شد، تعداد ۲۱ نفر با سابقه‌ی زیر ۱۰ سال، تعداد ۴۲ نفر با سابقه بین ۱۰ تا ۲۰ سال و ۷ نفر با سابقه‌ی بالای ۲۰ سال می‌باشند.

۴-۲-یافته‌های استنباطی

جدول شماره ۲ - آزمون t تک نمونه‌ای برای فرضیه ی اول

	میانگین	t	درجه آزادی	سطح معنی داری	تفاوت میانگین ها	فاصله اطمینان	
						کران پایین	کران بالا
سطح و کلاس شناور	۳/۳۴۴۴	۴/۵۲۴	۶۹	۰/۰۰۰	۰/۳۴۴۴	۰/۱۹۲۵	۰/۴۹۶۳

برابر جدول شماره ۲، با توجه به کمتر از ۰/۰۵ بودن سطح معنی داری و مثبت بودن کران بالا و پایین، میزان تاثیر بیش از متوسط برآورد می‌شود به عبارت دیگر از نظر مخاطبان با اطمینان ۹۵٪ فرض صفر آزمون مبنی بر عدم رابطه بین سطح و کلاس شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رد می‌شود و می‌توان گفت که بین سطح و کلاس شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول شماره ۳ - آزمون t تک نمونه‌ای برای فرضیه ی دوم

	میانگین	t	درجه آزادی	سطح معنی داری	تفاوت میانگین ها	فاصله اطمینان	
						کران پایین	کران بالا
کمیت و تعداد شناورها	۳/۶۰۴۸	۱۱/۸۸۳	۶۹	۰/۰۰۰	۰/۶۰۴۷۶	۰/۵۰۳۲	۰/۷۰۶۳

برابر جدول شماره ۳، با توجه به کمتر از ۰/۰۵ بودن سطح معنی داری و مثبت بودن کران بالا و پایین، میزان تاثیر بیش از متوسط برآورد می‌شود به عبارت دیگر از نظر مخاطبان با اطمینان ۹۵٪ فرض صفر آزمون مبنی بر عدم رابطه بین کمیت و تعداد شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رد می‌شود و می‌توان گفت که بین کمیت و تعداد شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول شماره ۴- آزمون t تک نمونه‌ای برای فرضیه ی سوم

	میانگین	t	درجه آزادی	سطح معنی داری	تفاوت میانگین ها	فاصله اطمینان	
						کران پایین	کران بالا
تجهیزات و امکانات شناورها	۳/۳۳۹۳	۶/۳۴۴	۶۹	۰/۰۰۰	۰/۳۳۹۲۹	۰/۲۳۲۶	۰/۴۴۶۰

برابر جدول شماره ۴، با توجه به کمتر از ۰/۰۵ بودن سطح معنی داری و مثبت بودن کران بالا و پایین، میزان تاثیر بیش از متوسط برآورد می شود به عبارت دیگر از نظر مخاطبان با اطمینان ۹۵٪

[1] . طیف لیکرت (Likert scale) ابزاری برای سنجش نگرش افراد است و برای تهیه پرسشنامه‌های سنجش نگرش در مدیریت و علوم انسانی کاربرد دارد.

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

فرض صفر آزمون مبنی بر عدم رابطه بین تجهیزات و امکانات شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رد می‌شود و می‌توان گفت که بین تجهیزات و امکانات شناورها و ارتقای امنیت مرزهای دریای خزر رابطه معنی داری وجود دارد.

۵-بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس پژوهش انجام شده و نیز تجارب حاصل از فعالیت و خدمت پژوهشگر در یگان‌های دریایی در طول سالیان گذشته و لمس موضوع تحقیق از نزدیک، می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری نمود که قدرت دریایی ارکان متعددی دارد، ولی به طور قطع مهم‌ترین رکن آن بعد نظامی می‌باشد، نگاه جمهوری اسلامی ایران نیز به خزر در درجه اول امنیتی، در درجه دوم سیاسی و در درجه سوم اقتصادی می‌باشد ولیکن همه کشورهای ساحلی خزر سعی بر آن دارند تا توان نظامی خود را توسعه دهند که این امر احتمال عملی شدن سناریوهای نظامی را در منطقه بالا می‌برد. در تحولات مربوط به نظامی شدن این دریاچه، روسیه نسبت به دیگر کشورهای حوزه‌ی پیرامونی دارای نقش پر رنگ‌تری می‌باشد. این در حالیست که بررسی سیر رشد هزینه‌های انجام گرفته به منظور افزایش توان ناوگان‌ها و بهبود وضعیت شناوری یگان‌های نظامی در بین کشورهای همسایه دریای خزر نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران در بین پنج کشور، کمترین میزان رشد هزینه‌های نظامی و امنیتی در بحث شناوری را داشته است.

مسابقه‌ی نظامی‌گری در این دریاچه شروع شده است، پنج کشور ساحلی خزر به تناسب توانایی‌ها و امکانات و ظرفیت‌های خود در حال تقویت ناوگان دریایی خود در این منطقه می‌باشند، جمهوری اسلامی ایران جهت حفظ منافع خود در دریای خزر نیاز به تغییر کامل و بنیادی دیدگاهش در نحوه و میزان پشتیبانی از قدرت دریایی کشور به ویژه در بخش شناوری آن دارد. در حال حاضر ضرورت ایجاد تسهیلات بندری در کناره‌ی خزر جهت یگان‌های نظامی و انتظامی، تقویت صنایع دریایی در پایگاه‌های دریایی استان‌های گلستان، مازندران و گیلان، بکارگیری شناورهای نوین، افزایش تعداد شناورهای بکارگیری شده، ارتقای تجهیزات و امکانات شناورها، توجه به توانمندی متخصصان داخلی در زمینه طراحی، ساخت و تولید شناورهای نوین و جدید به نحوی که این صنایع بتوانند نیازمندی‌های ناوگان‌های نظامی و غیرنظامی کشور در دریای خزر را مطابق با استانداردهای روز دنیا تامین کنند، کاملاً محسوس می‌باشد.

اگر بخواهیم به افتراقات و اشتراکات پژوهش حاضر با پژوهش‌های صورت گرفته بپردازیم؛ در مقایسه با یافته‌های تحقیق انجام گرفته از سوی محمودی در مقاله‌ای با عنوان "نقش تجهیزات زیر سطحی در نبرد متقارن با ویژگی‌های تاکتیکی و تکنیکی" که به بررسی محاسن و معایب و نقش تجهیزات زیر سطحی در نبرد پرداخته است، می‌توان گفت که هر دو پژوهش بر ارتقای سطح و کلاس شناورها به منظور عدم کشف و شناسایی سریع آنان از سوی دشمن و انجام نبردهای نامتقارن در مناطق کم عمق ساحلی تاکید دارند.

در مقایسه با یافته‌های تحقیق انجام گرفته از سوی سیاری و بیک بیلندی در مقاله‌ای تحت عنوان "تأثیر عوامل ژئوپلیتیک نظامی دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران" که به تحولات حوزه آبی خزر پس از فروپاشی شوروی پرداخته است، می‌توان گفت که هر دو پژوهش به عدم امکان حضور ناوهای جنگی پیشرفته کشورهای فرا منطقه‌ای در دریای خزر به دلیل بسته بودن این دریا و سایر بسترهای تهدیدزای دیگر اشاره داشتند.

در مقایسه با یافته‌های تحقیق انجام گرفته از سوی صفایی با عنوان "مطالعه تطبیقی دریابانی جمهوری اسلامی ایران با همسایگان خزر (جمهوری آذربایجان، ترکمنستان و روسیه)" که به بررسی توانایی‌های نظامی (نیروی انسانی و تجهیزات) کشورهای حاشیه دریای خزر پرداخته است، می‌توان گفت که هر دو پژوهش به این نکته مهم اشاره دارند که کشورهای همسایه دریای خزر به سرعت در حال ارتقای سطح و کلاس، کمیت و تعداد و تجهیزات و امکانات شناورهای خود از طریق نوسازی و تجهیز ناوگان دریایی با کمک قدرت‌های فرامنطقه‌ای بوده که در این بین روسیه خود به عنوان تولید کننده‌ی شناورهای مدرن نظامی در دنیا می‌باشد و هیچگونه وابستگی به کشورهای دیگر نداشته و در این زمینه خود کفا می‌باشد.

۶-پیشنهادهای پژوهش:

- بکارگیری شناورهای نوین و پیشرفته روز دنیا در امر مراقبت و کنترل مرزهای آبی خزر؛
- ارتقا سطح و کلاس شناورهای بکارگیری شده در امر مراقبت و کنترل مرزهای آبی خزر؛
- طراحی و ساخت شناورهای نوین با بهره‌گیری از ظرفیت و توان داخلی کشور؛
- الگو قرار دادن سازمان و ساختار گارد ساحلی برخی کشورهای پیشرفته نظیر آمریکا، روسیه، کانادا و استرالیا در مباحث بکارگیری شناورهای نوین روز دنیا و...
- طراحی و ساخت شناورهای نوین با قابلیت‌های تاکتیکی، فنی، عملیاتی و تجهیزاتی بالا؛
- ترغیب و تشویق بخش خصوصی به ساخت و تولید شناورهای نوین با کاربری‌های گوناگون؛
- اعزام سکانداران شناورهای نوین به دوره‌های بازآموزی و تکمیلی آموزشی داخل و خارج کشور؛

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]

- افزایش تعداد شناورهایی نوین و مدرن در امر مراقبت و کنترل مرزهای آبی خزر
- بازسازی و تقویت یگان‌های شناوری معیوب در پایگاه‌های دریایی؛
- استفاده از ظرفیت‌های موجود در برخی نهادها و ارگان‌های دولتی مرتبط با حوزه‌ی دریانوردی نظیر سازمان بنادر و دریانوردی؛
- شناسایی و بکارگیری تعمیرکاران متخصص، مجرب و کارآزموده به منظور تعمیر، بازسازی و نگهداری شناورهای نوین؛
- ساخت اسکله‌های پهلوگیری متناسب با نوع، کاربری و اندازه‌ی شناورهای نوین؛
- به روز نمودن تجهیزات، وسایل و امکانات شناورهای نوین بکارگیری شده در امر مراقبت و کنترل مرزهای آبی خزر؛
- شناسایی و بکارگیری کاربران و اپراتورهای باتجربه و مجرب در امر هدایت شناورهای نوین؛
- شناسایی و بکارگیری متخصصان مجرب و کارآزموده به منظور ساخت شناورهای نوین؛
- تشکیل شورا و پیمان همکاری دریای خزر با عضویت تمامی کشورهای همسایه‌ی دریای خزر به‌منظور برقراری امنیت دریانوردی و حفظ حدود و ثغور کشورهای عضو پیمان.

۷-تقدیر و تشکر

با توجه به اینکه تحقیق حاضر حاصل یک پژوهش میدانی است لذا نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از تمامی کسانی که در این پژوهش همکاری لازم را با محققین داشته‌اند، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشند.

مراجع

1-Ahangari, E. & Shaygan, H. (2014), review of the military developments in the Caspian Lake region, Islamic Republic of Iran Navy Publication, Office of Theoretical Research and Strategic Studies. [In Persian].

2-Mohammadi, H.r. (2004). Iran's geopolitical challenges in the surrounding environment of the Caspian Sea. lsc scientific research journal, pp. 173-194. [In Persian].

3-Alizadeh, A. (2000). A security perspective on the issues of the Caspian sea area, Journal: Central Asian and Caucasus Studies. pp. 186-185. [In Persian].

4-Admi, A., & Nazarian, A. (2014). Investigating the status of Mazandaran Sea energy and its transmission pipelines on Iran's national security, Farahaz Nou Quarterly, pp. 228-210. [In Persian]. Dor: 20.1001.1.17356466.1394.10.52.15.8

5-Safai, Q. (2018), a comparative study of the maritime affairs of the Islamic Republic of Iran with its Caspian neighbors. Master's thesis. Amin University of Police Sciences. [In Persian].

6-Sayari, H., & Beik Bilandi, A.A. (2016), the influence of the geopolitical factors of the Caspian Sea on the formulation of the defense strategy of the Islamic Republic of Iran, Strategic Defense Studies Quarterly, 15th year, number 67, page 54. [In Persian].

7-Mahmoudi, S. (2007) The role of subsurface equipment in symmetrical combat, scientific and educational journal of the Faculty of Naval Sciences and Techniques, No. 21 and 22, p. 55. [In Persian].

8-Louvain, Ch. (2016). MARITIME SECURITY: Belgium's interests and options, p p 3-29

9-McDevitt, M. (2016). Becoming a Great Maritime Power A Chinese Dream. p 5

10-Yamaguchi, S. (2016). Strategies of China's Maritime Actors in the South China Sea. A Coordinated Plan under the Leadership of Xi Jinping?. China Perspectives, 2016(2016/3), p p 23-30

11-Hassan Khani, M., & Karimipour, D. (2012). Caspian Sea and East and West geoeconomic considerations. Central Asia and Caucasus Studies Journal. No. 2, pp. 21-40. [In Persian].

12-Hosni, M. (2016), Warisan Khazar, Publications of Imam Khomeini University of Marine Sciences (RA). [In Persian].

13-Shoja, M., Alizadeh, A. & Valizadeh, A. (2012). Russia's policy in the Caspian Sea during the Eurasian era (Volume 1). First Edition. Tehran: Defense Strategic Research Center, Defense Letter 34. [In Persian].

14-Jafari, H., Naibpour, M., & Fariba, R. (2018). The use of modern vessels and its effect on the security of the borders of the Caspian Sea, Master's thesis in the field of border guarding sciences and techniques, Amin University of Police Sciences, Faculty of Border Guarding Sciences and Techniques. [In Persian].

[Downloaded from marine-eng.ir on 2026-11-02]

[DOI: 10.61186/marineeng.19.41.134]